

İnsan Hakları Eleştirileri Üzerine Düşünmek

Thinking on the Critiques of Human Rights

Harun Tepe

Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe
Bölümü
harunt@hacettepe.edu.tr

ORCID: 0000-0002-8546-4298

Makale Bilgisi

Tepe, H. (2019). İnsan Hakları Eleştirileri Üzerine
Düşünmek. Possible Düşünme Dergisi, Sayı: 16,
s. 7-18.

Kategori: Araştırma Makalesi

Gönderildiği Tarih: 10.10.2019

Kabul Edildiği Tarih: 25.11.2019

Yayınlandığı Tarih: 29.12.2019

Article Info

Tepe, H. (2019). Thinking on the Critiques of
Human Rights. Possible Journal of Thinking,
Issue: 16, pp. 7-18.

Category: Research Article

Date submitted: 10th October 2019

Date accepted: 25th November 2019

Date published: 29th December 2019

Özet

İnsan hakları "çağın en önemli başarısı", "dünya çapında seküler bir din" olarak ilan edilmiş olmasına karşın, geleceğini tehdit eden pek çok eleştiriyi karşı karşıyadır. Bunlar hem insan hakları düşüncesinin kendisine hem de onun pratiğine yöneltilmiş eleştirilerdir. İnsan hakları kavramının genellikle çok açık bir kavram olduğu düşünülse de, insan haklarına yöneltilen eleştiriler onun oldukça belirsiz bir kavram olduğunu göstermektedir. Kavramsal veya teorik eleştiriler büyük oranda insan hakları kavramının belirsizliğine ve soyutluğuna, insan hakları kavramının dayandığı varsayılan insan veya insan doğası kavramına ve evrensellik iddiasına yöneliktirler. Evrensellik, soyutluk ve belirsizlik eleştirilerine ek olarak, dayanışma ve diğer toplumsal değerleri bir yana bırakması, insan haklarına yönelik diğer eleştirilerdir. Başka bazı eleştiriler ise insan hakları teorisi ile pratiği arasındaki uçurumdan kaynaklanan pratikteki başarısızlıklara odaklanmakta ve insan hakları hareketlerinin insan haklarını devrimci özlereinden kopararak hükümetlerin bir aracı haline getirmekle suçlamaktadırlar. Bu yazı insan hakları tartışmaları ışığında bu kavramsal ve pratik eleştirileri ele almaktadır.

Anahtar sözcükler: İnsan hakları kavramı, eleştiriler, evrensellik, belirsizlik, teori ve pratik arasındaki uçurum

Abstract

Even though human rights are declared to be the "most significant achievement of our century, and "a worldwide secular religion", they face various challenges that pose a threat for their future. These are the critiques directed to both the idea and its practice. Although the concept of human rights is mostly supposed to be very clear, challenges directed to the idea of human rights displays that we have a fairly indeterminate concept of human rights. Conceptual or theoretical objections are mostly directed either to the vagueness and abstractness of concept of human rights, and of human nature on which the idea of human rights supposed to be to rest, or the claim of universality. In addition to these critiques of universality, abstractness and indeterminateness, neglecting solidarity and other social values consists of the other critiques related to human rights. Some other objections have mostly based on the practical failures or the huge gap between theory and practice of human rights, and criticized human rights movement also becoming a tool of governments diverging from its revolutionary core. This article will tackle these conceptual and practical challenges to human rights in the light of contemporary human rights discourse.

Key words: Concept of Human rights, critiques, universality, indeterminateness, gap between theory and practices of human right.

Tüm insanların yalnızca insan oldukları için bazı evrensel haklara sahip oldukları düşüncesi, 20. yüzyılda kendisinden ön çok söz edilen düşüncelerden biri olmuştur. 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi* (İHEB), insan hakları tarihinde bir dönüm noktası oluşturmuş; onu ikiz sözleşmeler de denen *Uluslararası Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi* ile *Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi* izlemiş, bu sözleşmeleri başta olmak üzere BM tarafından kabul edilen ve birçok ülke tarafından onaylanan öteki bildirge ve sözleşmeler takip etmiştir. *Evrensel Bildirge*, adeta tüm diğer bildirge ve sözleşmelerin anayasasını oluşturarak, ikiz sözleşmelerle birlikte politik ortamı oldukça etkilemiş ve insan hakları tartışmalarında tüm diğer bildirge ve sözleşmelerden daha etkili olmuştur. "Günümüzün en büyük sivilleşme başarısı olarak" görülen

(Gearty, 2006: 1) insan hakları düşüncesi, bugün hem uluslararası hukukta hem de ulusal hukukta önemli bir rol oynamaktadır. "Gelişen dünyamızda insan hakları sözleşmelerini onaylaması devletlerin uluslar ailesine katılmasının bir koşulu haline gelmiştir. Bu nedenle baskıcı devletler bile kendilerini, retorik olarak da olsa, insan hakları belgelerini savunur görünmek zorunda hissetmektedirler (Ignatieff, 2003: 290). Bugün insan hakları bir ülkedeki sivil ya da medeni politik yaşamın ölçütü olarak görülmektedir. Eğer bir ülkedeki politik yaşam, ülkedeki tüm yurttaşların haklarının eşit bir biçimde korunabildiği eşiğin altına düşerse, bu ülke ya da devlet sivil olmamakla, baskıcı olmakla suçlanabilmektedir. Başka bir deyişle, ancak tüm yurttaşlarına bu eşiğin üzerinde bir yaşam sağlayabilen bir devlet modern veya siyasal demokrasiye sahip sayılmaktadır.

"Yüzyılımızın en önemli başarısı" (Kuçuradi, 2007a: 55) görülüp öyle etiketlenmesine rağmen, insan hakları düşüncesi bugün çeşitli eleştirilerle ve meydan okumalarla da karşılaşmaktadır. Bu meydan okuma ve karşı çıkışlar, hem insan hakları düşüncesinin kendisine hem de onun pratiğine yönelik olabilmektedirler. İnsan haklarının çok açık bir kavram olduğu düşünülse de, insan haklarına yönelik eleştiriler, kavramın oldukça belirsiz ve tartışmalı olduğunu göstermektedir. Hatta kimileri tek bir insan hakları kavramı yerine insan hakları kavramlarından söz etmekte, diğer kimileri ise bu fikrin yakın gelecekte bütünüyle yok olacağını veya en azından tüm mevcut görünümünü yitireceğini düşünmektedirler (Gearty, 2006: 1).

Kavramsal ya da teorik eleştiriler çoğunlukla ya kavramın belirsizliğine ya da insan haklarının dayandığı düşünülen insan (doğası) kavramına veya -çoğulculuk ve postmodernite çağında metafizik ve soyut olmakla eleştirilen- insan haklarının evrensel olduğu iddialarına ilişkindir. İnsan haklarına yönelik kavramsal eleştirileri Dembour üç başlık altında toplamaktadır: Ona göre bu eleştiriler "en azından aşağıdaki üç iddiadan oluşmaktadır: (1) insan hakları kavramı yanlış bir biçimde evrensel diye sunulmuştur; (2) insan hakları dayanışma ve diğer toplumsal değerleri ihmal ederek bireye odaklanan bir mantığa dayanmaktadır; (3) çok soyut olan bir akıl yürütmeden türetilmiştir" (Dembour, 2006: 6). Kapur ise insan haklarının "insanlığın gelişiminde ve uygarlık yolunda olgunlaşmada bir adım teşkil ettiği" düşüncesini eleştirir ve "insan haklarının evrensel olduğu, tarihselliğe meydan okuduğu, yansız olduğu" iddialarına karşı çıkar ve insan hakları projesinin çekirdeksel, soyutlanmış liberal özneye dayandığını söyler (Kapur, 2006: 667). İnsan hakları kavramına yönelik teorik ya da kavramsal eleştiriler bunlarla sınırlı olmamakla birlikte ana eleştiri noktalarının başında kavramın belirsizliği, evrensellik iddiası ve tarihsel toplumsal koşullardan soyutlanmış liberal birey kavramına dayanması gelmektedir.

İnsan haklarının dünyanın farklı bölgelerindeki pratiğinden kaynaklanan pratik eleştiriler ise esas olarak insan hakları düşüncesi ile onun pratiği arasındaki uçuruma odaklanmaktadır. Bir yandan dünyanın her yerinde insan hakları yüceltilip desteklenmekte, öte yandan dünyanın her yerinde hak ihlalleriyle karşılaşmaktadır. "İlke esasen her yerde kabul edilmiştir. Ama aynı zamanda, kimi yerlerde daha fazla olsa da, her yerde ihlal edilmektedir"(Lukes, 1993: 209). Teori ve pratik arasındaki bu uçurum insan hakları düşüncesinin de eleştirilmesine yol açmış, düşüncenin kendisinin sorunlu olup olmadığı sorgulanmaya başlanmıştır. Bu veya şu şekilde, bu eleştirilerden her biri insan hakları ideali (yani her insanın belli temel haklardan yararlanacağı sözü) ile pratik (yani dünyanın her yerinde insan hakları ihlalleri yaşanmakta ve birçok insan bu hakları kullanamamaktadır) arasındaki uçuruma işaret etmektedir. Bu uçurum ya kavramın geçerliliğine bir zarar vermeksizin pratiğin teoriyi hayata geçirmeyi başaramamasından kaynaklamakta ya da insan hakları söylüyor görüldüğü şeyi gerçekte söylemediği için kavramı da geçersiz kılmaktadır (Dembour, 2006: 5). Başka bir deyişle, insan haklarını korumadaki başarısızlık ya düşüncenin kendisine -yani düşüncenin kendisinin sorunlu olmasına- ya da onun pratiğine - yani düşüncenin hayata geçirilmesindeki başarısızlığa- bağlanmaktadır.

İnsan hakları düşüncesine yöneltilen eleştiriler düşüncenin kendisi kadar eskidir.

İnsan haklarına ilişkin kuşular yeni bir şey değildir. Nasıl 17. ve 18. yüzyıllarda geliştirilen doğal haklar ve insanın hakları teorileri insan hakları fikrinin atası ise, aynı dönemde ortaya çıkan bu teorilere yönelik eleştiriler de bugün bizim ahlaksal ve politik düşüncemizde yer alan modern kuşuların başlangıç noktasıdır (Waldron, 1987: 2).

Faydacı ve Marksist eleştiriler gibi bu kuşkulardan bir kısmı, düşüncenin kendisi kadar eski iken, kültürel göreci, postmodern ve feminist eleştiriler ise nispeten yenidir. Realist ve faydacı olarak nitelenen Jeremy Bentham, 1789 *Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*'ne tepki olarak "gerçek hukuktan gerçek haklar, hayali hukuktan hayali haklar ortaya çıkar" diyerek insan hakları düşüncesine sert bir biçimde karşı çıkmıştır. Karl Marks'ın 1843'te yazdığı *Yahudi Sorunu Üzerine* kitabında söylediklerinden filizlenen insan haklarına ilişkin Marksist eleştiri ise insan hakları fikrini, toplumu değil bireyi merkeze alması ve temel hakların sosyalizm dışında korunabileceğini ileri sürmesi gibi nedenlerle eleştirmektedir. Amerikan Antropoloji Derneği'nin Evrensel Bildirge'nin hazırlanması esnasında yayınladığı görüşlerle dile getirilen kültürel göreciliğin insan haklarına ilişkin eleştirisi ise farklı kültürlerle aynı (evrensel) "etik" ilkelerin dayatılmasına karşı çıkmaktadır (Dembour, 2006: 5).

Waldron, *Nonsense Upon Stilts: Bentham, Burke and Marx on the Rights of Man* başlıklı kitabında üç eski eleştiriyi Jeremy Bentham, Edmund Burke ve Karl Marks tarafından ortaya konulan Liberal, Muhafazakâr ve Marksist eleştirileri ele alarak, bu eleştirilerin farklı ve ortak noktalarını ortaya koymaktadır. Bu üç görüş de aralarındaki ayrılıklara rağmen, insan hakları düşüncesi 'soyut' olduğu, topluluk yerine bireye odaklandığı için onu eleştirirler; onlara göre, insanın hakları olduğu düşüncesi toplumun yapısını radikal bir biçimde güçsüzleştirmektedir (Waldron, 1987: 3).

İnsan haklarına günümüzde yöneltilen eleştiriler daha radikal ve keskin görünmesine rağmen, bunlar da çoğunlukla insan hakları düşüncesinin kendisi kadar, düşünceyle pratik arasındaki uçuruma yönelmektedirler. Postmodern yaklaşımdan kaynaklanan bazı eleştiriler "insan hakları", "hümanizm" ve "evrensel etik" gibi büyük anlatılara karşı çıkarken; bazıları insan hakları düşüncesinin kendisini değerli bulmakla birlikte, insan hakları teorisi ile pratiği arasındaki uçuruma işaret ederek, dünyadaki tüm insanlara insan haklarını sağlamaktan çok uzak olduğu için bu düşünceyi eleştirmektedirler.

Hannah Arendt kendisinin Nazi Almanyası'nda yaşadığı kişisel tecrübelerinden yola çıkarak, kişilerin haklarının korunmasında bir ulus devletin yurttaşı olmanın önemini vurgulamakta ve "haklara sahip olma hakkı"ndan, yurttaşlık haklarının insan haklarına önceliğinden söz etmektedir. *The Origins of Totalitarianism* (Arendt, 1973) başlıklı kitabının insan haklarına ayrılan bölümünde "insanın hakları" düşüncesinin soyutluğuyla Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da yaşanan mülteci sorununun somutluğunu karşı karşıya getirerek, ülkelerini terk etmek zorunda kalan sığınmacılara, ancak bir ulus devletin sağlayabileceği hakların sağlanmadığını, yurttaşlıklarını yitirenlerin yalnızca 'insan' haline geldikleri için haklarını da kaybettiklerini dile getirir. "Bu konuda her zamanki sıkıntı, insan haklarının yurttaşların sahip olduğu hakların daha azı olması ve yurttaş olarak edindiği normal hakları kaybetmiş olanların son çaresinden başka bir şey olmamasıdır" (Arendt, 2012: 197). Arendt bu 'insan' kavramında insan haklarının çok soyut olan niteliğine karşılık gelebilecek 'gövde'yi bulur. Paradoksu şöyle dile getirir: İnsanın hakları, yalnız insan olanların, ellerinde kalan tek sermayeleri "insan olmak" olanların haklarıdır. Başka bir deyişle, insan hakları, hakları olmayanların haklarıdır, hakların sadece taklidi olan haklardır (Rancière, 2009: 54; Rancière 2010: 63). Arendt insanların haklarının ya hiçbir hakları olmayanların hakları olduğunu ya da hakları olanların hakları olduğunu iddia etmektedir. Buna göre insan hakları ya boştur ya da bir totolojidir, ama her iki durumda da yanıltıcı bir aldatmacadır" (Rancière, 2009: 58; Rancière, 2010: 67).

İnsan haklarıyla ilgili eleştirilerden bir diğeri ise insan haklarıyla devletlerin ilişkisine ilişkindir.

Burada paradoksun temelinde insan haklarının korunmasını ya da sağlanmasını –eğer herhangi bir biçimde sağlanması mümkün olabilirse tabii- yalnızca egemen ulus devletlerin modern biçimlerinin başarabilmesidir. Ama diğer yandan, modern devletler insan haklarını ihlal edenlerin başında gelmektedirler. Devletlerin dışında insan haklarından söz etmek büyük oranda faydasızdır. Öte yandan, Arendt için bunu insan haklarının hiçbir evrensel temelini bulunmaması izler. Böyle bir düzene ilişkin kaçınılabilecek hiçbir şey yoktur. Ne doğanın herhangi bir evrensel düzeni vardır ne de keşfedilecek nesnel bir iyi vardır. Olan, insanın haklarını ve onay kavramlarını yapısal olarak kendinde somutlaştıran ulus devletlerin tarihsel raslantısallığıdır. Tarihsel olgu insanların eşit bir biçimde doğmadığıdır; bunun tersine insanlar belirli modern devletlerde belli koşullarda (yurttaşlar olarak) eşit görülmüşlerdir (Vincent, 2010: 166).

Ulus devletlerin insan hakları konusundaki çelişkili konumu ve "haklara sahip olma hakkı" fikri Balibar, Agamben, Douzinas, Dembour ve Rancière gibi düşünürlerde karşılaştığımız bir dizi insan haklarına ilişkin eleştirel düşüncenin ortaya atılmasına yol açar. Samuel Moyn insan haklarını "son ütopya" olarak niteler. Stephan Hopgood bu konuda yazılmış kitabına *İnsan Haklarının Son Zamanları* başlığını koyarken, Costas Douzinas *İnsan Haklarının Sonu* adını verir. Bu eleştirileri yapanların büyük çoğunluğu kısmen insan hakları düşüncesine sempatiyle bakmalarına ve düşüncenin daha insanca bir dünya yaratma potansiyelini reddetmemelerine rağmen, C. Douzinas ve C. Gearty gibi kimi insan hakları kuramcıları onun başlangıçtaki devrimci söyleminden saptığını, "insan haklarının bir isyan söyleminden devlet meşruiyetinde bir karşı çıkışa dönüştüğünü" söylerler (Douzinas, 2000: 7; Douzinas 2015: 21). Douzinas bunu insan haklarının, kendi yaptıklarını meşru göstermek üzere, devlet tarafından ele geçirilmesi ve kullanılması olarak niteler. İnsan hakları, 1984'ten sonra yeni dünya düzeninin ideolojisi haline gelmiş, yakın zamanlarda yapılan tüm savaşların insan hakları, demokrasi ve özgürlük adına yapıldığı iddia edilmiştir (Douzinas, 2007: 12). Michael Ignatieff gibi kimileri ise insan haklarının yüz yüze olduğu krizi, "insan hakları normlarının kültürlerarası geçerliliği"ne ve "bu normların nihai metafizik temellendirmesine" ilişkin tinsel ve kültürel bir kriz olarak görmektedirler (Pedersen and Murray, 2012: 6).

Birçok insan hakları düşünürü, 21. yüzyılın başında insan hakları düşüncesinin kriz içinde olduğunu, bu nedenle bu düşüncenin ya sona ermek ya da bazı dönüşümler geçirmek zorunda kalacağını iddia etmektedir. Bugün insan haklarını korumada büyük sorunlarla karşılaştığı muhakkaktır. Bu devasa pratik problemlere rağmen insan hakları düşüncesi bir düşüncenin sona ermesinin ne anlama geleceği tartışması bir yana- sona ulaşmış mıdır? İnsan haklarından anlaşılan şey, ırk, etnik köken, din, milliyet ve cinsiyet gibi tüm diğer aidiyetleri bir yana, *Evensel Bildirgenin* 1. Maddesinde dile getirildiği gibi, tüm insanların onur ve haklar bakımından eşit olduğu düşüncesiye, bu eşit onura ve haklara sahip olma düşüncesi bir yana bırakabilir mi? Dünyadaki hak ihlallerinin çok yaygın olması bu düşünceyi geçersiz kılar mı?

Bu yazıda insan haklarının pratikteki başarısızlığının nedenlerinden ziyade insan haklarına yönelik teorik ya da kavramsal eleştiriler ele alınmaktadır. Burada ele alınacak ve tartışmaya açılacak teorik eleştiriler ise, a) İnsan hakları kavramının kendisine yönelik eleştiriler (: "İnsan hakları kavramı belirsiz ve soyut mudur?"); b) İnsan veya insan doğası kavramına yönelik eleştiriler (: "İnsan hakları kavramının mutlaka bir insan doğası veya bir insan kavramına dayanması gerekir mi?"; "Gerekirse böyle bir insan ya da insan doğası kavramına ulaşmak mümkün müdür?"); c) Hümanizm veya insancılık eleştirisi (: "İnsan hakları kavramı insancılık (hümanizmin) düşüncesinin bir uzantısı mıdır?", "Tüm diğer canlıları ve cansız doğayı bir yana bırakıp yalnız insanın değerli bir varlık görülmesi düşüncesi savunulabilir mi?"); d) Evrensellik eleştirisi: ("İnsan hakları evrensel midir?", "Evrensellik ne demektir?"); e) İnsan hakları düşüncesi ile insan hakları pratiği arasındaki uçurumdan kaynaklanan eleştiriler (: "İnsan hakları teorisi ile pratiği arasındaki uçurum insan hakları düşüncesine zarar vermekte midir?"; "Pratiği bu kadar başarısız olan bir düşünce değerini yitirir ya da sona erer mi?")

a) İnsan Hakları Kavramına Yönelik Eleştiriler

"İnsan hakları nedir?" ve "hangi haklar insan haklarıdır?" soruları, ancak "insan hakları" kavramı açıklığa kavuşturularak yanıtlanabilir. İnsan hakları tartışmalarına veya insan hakları belgelerine göz attığımızda, bunların aynı sözcüğü kullanmakla birlikte, farklı şeylere göndermede bulduklarını görürüz. İnsan haklarıyla kimi zaman bir ide, kimi zaman insan hakları hareketi, kimi zaman insan hakları hukuku, kimi zaman uluslararası insan hakları belgeleri vb. kast edilmektedir. İnsan haklarını savunanlar veya onlara karşı çıkanlar, insan hakları olarak anladıkları şeye karşı çıkmaktadırlar. Öte yandan, insan haklarından insan hakları idesini veya kavramını anlayanlar da bunları farklı biçimlerde içeriklendirmektedirler. Bu nedenle, insan hakları tartışmalarında tek bir insan hakları kavramı yerine, farklı içeriklerde farklı insan hakları kavramlarının kullanıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Uluslararası insan hakları belgelerine bir göz atmak, bize bu belgelerde, yaşama hakkı ve dokunulmazlıkla sınırlanan insan hakları kavramından, uzun ve açık uçlu bir haklar kataloğuna uzanan farklı hak listelerinin yer aldığını gösterecektir. Hatta *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*nde yer alan insan hakları kavramı ile *BM İkiz Sözleşmeler*nde yer alan insan hakları kavramı bile aynı değildir. *Evrensel Bildirge*'de insan haklarının öznesi ya da taşıyıcısı kişi ya da birey iken, *Sözleşmeler*'de –en azından başlangıç bölümünde- halklardır. *Evrensel Bildirge* eylemde bulunurken kişilere, diğer kişilere nasıl davranmaları gerektiğine ilişkin eylem ilkeleri sunarken, *Sözleşmeler* devlet ve toplumsal ilişkiler için etik ilkeler ortaya koymaktadır. “*Evrensel Bildirge*'de insan hakları, insan türüne ait kişilerin *muamele görmesine* ilişkin ilkeler ya da talepler olarak karşımıza” çıkarken, *Sözleşmeler*'de “insan hakları, *toplumsal düzenleme için temel ilkeler* olarak, toplumsal ilişkilerin belirli bir biçimde kurulmasına ilişkin talepler olarak” görülmektedir (Kuçuradi, 2007b: 198-199).

Hangi hakların insan hakları olduğunun belirlenmesinde sıkça başvuru yollardan birisi *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*'ne başvurmadır. *Evrensel Bildirge* bir hak ölçütü gibi kullanılmakta, ancak bir hak orada yer alıyorsa, insan hakları arasında sayılmaktadır. İnsan hakları belgeleri arasında en amacına uygun ve geliştirilmiş en iyi belge olarak nitelense (Kuçuradi 1995: 5) bile, bu durum, bu belgede yer alan hakları insan hakları olarak görmek, burada yer almamış olanları insan hakları dışında bırakmak için yeterli değildir. Ayrıca bu durum insan hakları kavramının sorgulanmasını önleyerek, kavramın belirsiz kalmasında da rol oynamaktadır.

İnsan hakları teriminin farklı anlamlarda kullanıldığının gözden kaçırılması, hem insan hakları kavramı hem de insan hakları ölçütü konusunda, sonu gelmez tartışmalara yol açmaktadır. Bu eleştirilerle başa çıkmanın, tartışmaları sona erdirmenin yolu, insan hakları belgelerinin temele aldığı insan hakları düşüncesinden yola çıkarak insan hakları kavramının anlamını ve içeriğini açıklığa kavuşturmadır. Bunun için elverişli bir yol, insan hakları belgelerinin temelinde yatan insan kavramının açıklığa kavuşturulması ve bu insan kavramına etik ve değer bilgisi ışığında bakılarak, neyin insan hakkı olup neyin olmadığına ilişkin bir ölçütün ortaya konulmasıdır. Ama bunun için de insan haklarının etik bağlantısı, yani insan haklarının etik ilkeler oldukları ve insan haklarının her insan tekine kendi yapısında taşıdığı insansal olanaklarını geliştirmenin yollarını açma çabası olduğu, dikkate alınmalıdır. İnsan haklarının bu etik ve antropolojik temeli göz ardı edilir, insan hakları normlarının epistemolojik özelliklerine bakılmaksızın hangi normların insan hakları olduğu belirlenmeye çalışılırsa, bu çabanın çıkmazlara düşeceği açıktır. Bu yolla ölçüt oluşturmaya çalışıldığında elimizde konsensüs sağlama dışında bir araç kalmayacaktır. Bugün “insan hakları farklı insanlar için farklı anlamlara gelmekte. İnsanlar insan hakları listesinde yer almasını istedikleri her şeye insan hakları payesi vermekte, hoşlarına gitmeyen her şeyi de insan hakları ihlali olarak görmektedirler (Tomaševski, 1995: 59). Hangi hakların insan hakları oldukları ve hakların içerikleri sıradan veya “doğal” akıl yürütme ile belirlenirken, insan haklarının sayısının gittikçe artmasıyla birlikte, her değerli görülen şeyin potansiyel bir insan hakkı olarak görülmeye başlanması, –aynı çıkar veya değerleri başka bir dille ifade etmek mümkün olduğu ve insan hakları dili fazlalık hale gelmeye başladığı için- insan hakları için bir tehdit oluşturmaya başlamıştır (Tasioulas, 2010: 650-651). Bu da, bugün açık örneklerini yaşadığımız gibi, insan haklarını anlamsız ya da taşıyıcı (fazlalık) hale getiren insan hakları enflasyonu karşımıza çıkmaktadır.

“Bu belirsizliğe nasıl bir çare bulabiliriz?” sorusunu soran Griffin, sorunu, kavramın teolojik içeriğinin bir yana bırakılmasından sonra ona felsefi veya bilimsel bir içerik kazandırılmamış olmasında görmektedir. Ona göre insan hakları, tarihte insan olmanın korunmasını amaçlamış, insan olmadan ise insanın rasyonel olması, bir normatif özne olarak karar verici olması anlaşılmalıdır (Griffin, 2008: 2).

Kanımcı sorun teolojik içeriğin yerine seküler bir içerik konulması sorunundan ziyade, mevcut etik içeriğin üzerinde yeterince durulmaması ve bunun felsefeye yeterince irdelenip açıklığa kavuşturulmamış olmasıdır. Başka bir deyişle, insan haklarının etik temelleri üzerinde yeterince durulmamış olmasıdır. Bunun da ötesinde, kimi zaman, insan hakları kavramının belirsizliğinin onun ideal ve gerçek, olan ve olması gereken ve topluluk ve insanlık arasında gidip gelmeden kaynaklandığı; bu durumun ona zarardan çok yarar sağladığı, bunun da sonuçta insan hakları söylemini güçlendirdiği düşünülmektedir (Douzinas and Gearty, 2014: 3-4).

İnsan haklarının belirsizliği, kavrama ilişkin tüm söylenenleri de tartışmalı hale getirmektedir. Kavramın belirsiz olduğu saptamasından yola çıkan birçok eleştiri, kendisi belirsiz olan bir kavramdan hak ihlallerini azaltmanın beklenemeyeceğini söylemektedir. İnsan hakları kavramını açık kılmanın yollarının başında ise onda içerilen iki kavramdan biri olan ve insan haklarının tabanını oluşturan insan kavramının açık kılınması gelmektedir.

b) İnsan (Doğası) Kavramına İlişkin Eleştiriler

Bazı insan hakları teorileri, insan hakları kavramının farklı akıl yürütme biçimleriyle kendisinden türetildiği, bir insan (doğası) kavramına dayanması gerektiğini iddia ederler. "Yasal haklar kaynaklarını yasalarda bulurlar. Sözleşmeler sözleşmeye dayalı hakları yaratırlar. İnsan hakları ise kaynak olarak insanlığa –insan doğasına- dayanır görünmektedir" (Donnelly, 2013: 13). Donnelly'e göre

insan haklarının kaynağı, sadece gevşek bir biçimde bilimsel olarak araştırılıp bilinebilir olan insan ihtiyaçlarıyla ilintili olan ve insan yapabilirlikleri kavramıyla yeterince bilinmeyen insanın *ahlaksal* doğasıdır. İnsan haklarına temel oluşturan 'insan doğası' insanın olanaklarını dile getiren *buyurucu* (prescriptive) bir ahlak görüşüdür. (İhtiyaçlar ve yapabilirlikler ise tipik bir biçimde *betimleyicidir*.) Bilimsel insan doğası bunun ötesine gidilemeyeceğini söyler. İnsan haklarına temel oluşturan ahlaksal doğa, kendimizin bunun altına düşülmesine izin vermememiz gerektiğini bize söyler (Donnelly, 2013: 15).

Diğer bazı görüşler ise insan doğası fikrine kültürel göreci veya postmodern bakış açılarından karşı çıkarlar. *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*'nin birinci maddesinde belirtildiği gibi "akıl ve vicdan ile donatılmış" bir insan doğası veya insan kavramını bünyesinde barındırmasına rağmen, insan hakları düşüncesi metafizik ve soyut olduğu düşünülen bir insan (doğası) kavramına dayandığı için sert bir biçimde eleştirilmektedir. "Tüm eleştiriler sonuçta insan hakları kavramının oldukça soyut bir insan tanımından türetilmiş olmasından rahatsızdır (Dembour, 2006: 7). İnsan kavramının bu soyutluk iddiası çoğu kişiyi bir "insan" kavramından kurtulmak gerektiği düşüncesine götürmüştür.

Postmodernlikte, insanlığın özgürleşme amacını gerçekleştirmeye doğru giden tek bir birleşik süreç olarak tarih fikri inanılırlığını çoktan yitirmiştir, haklar söylemi de sahip olduğu tutarlılık ve evrensellik iddiasını yitirmiştir. Hükümetlerin ve uluslararası kuruluşların insan haklarına ilişkin söylediklerine duyulan yaygın popüler kuşku, yirminci yüzyılın kimi önemli politik ve hukuk filozofları tarafından da paylaşılmıştır. Nietzsche'nin aklın alacakaranlığına girdiğimiz yolundaki melankolik teşhisi, Adorno ve Horkheimer'in *Aydınlanmanın Diyalektiği*nde sergiledikleri umutsuzluk ve Foucault'nun modern insanın sadece tarih okyanusunun kumsalları üzerine çizilen bir resim olduğu ve silinmek üzere olduğu açıklamaları, Fukuyama'nın zafer şarkılarından daha gerçekçi görünmektedir (Douzinas, 2000: 6; Douzinas 2015: 20).

Foucault'nun "insanın ölümü" metaforu insan doğasına veya insan kavramına ilişkin sert eleştiriler zincirini başlatmış ve günümüzde insandan ve insan doğasından söz etmek –bundan insanın sabit, hiç değişmeyen ve herkeste aynı olan bir yapıya sahip olması anlaşılacak- neredeyse ayıp karşılanan bir şey haline gelmiştir.

Ama 'insanın ölümü'nün ilan edilmesini, postmodern dünyamızın zaferinin merkez noktası olarak bireyin tekrar geri çağırılmasına ve –hukuksal ve siyasal sistemimizin ideal biçimde yapılandırılması olarak- otonomi ve kendi geleceğini belirleme biçimindeki özgürlüğünün ilan edilmesine ilişkin uzun süren bir kampanya izledi. 'Anti-hümanist filozoflar, Foucault gibi birkaç istisnası dışında, insan haklarını uzun uzun tartışmadılar. Diğer yandan, Adorno'dan Arendt'e, Lyotard'dan Levinas'a hemen hemen hepsi hümanizmin insanlık dışına, rasyonel olarak özgürleşmiş toplum rüyasının totaliter yönetim veya bürokratik teknokrasi kâbusuna dönüşebileceğini düşündüler. Foucault, Lyotard ve Derrida birçok kez siyasal kampanyalara ve insan hakları kampanyalarına katıldılar (Douzinas, 2000: 17; Douzinas 2015: 31-32).

İnsan hakları düşüncesi şu ya da bu biçimde bir insan kavramını farz eder ya da ona dayanır, ama bunun katı ve değişmez, herkeste ortak olan bir öze işaret etmesi gerekmez; tam tersine insan kavramının, insanı kimi özelliklere ve bazı yapabilirliklere sahip bir varlık olarak ele alması daha yerindedir. İnsan hakları kavramı böyle esnek ya da sabit olmayan bir insan görüşüne dayanabilir. Eğer insan haklarını üzerine inşa ettiğimiz insan kavramı böyle katı olmayan bir insan tasarımı ise insan kavramından vazgeçmemiz de gerekmez. Böylece "insanın ölümü" kaçınılmaz olarak insan haklarının da ölümü anlamına gelmez. Bazı özelliklere olduğu kadar, bazı yapabilirliklere ya da olanaklara sahip bir

varlık olarak "insan" kavramı, bizi "özcülük" suçlamasından kurtarabilecek bir insan anlayışı olabilir gibi görünmektedir.

İnsan doğası üzerine bu tartışmalar, insan haklarından söz edebilmek için bir insan doğası ya da insan kavramının neden kaçınılmaz olduğunu ve insan doğası kavramını açıklığa kavuşturmanın ve onu insan hakları temellendirmeleri için bir araç olarak kullanmanın ne kadar güç olduğunu bize göstermektedir. Buna karşın, hiçbir insan hakları teorisi böyle bir insan kavramını temele almadan iş göremez. Bir insan kavramı, insan haklarını temellendirmede de işe yarayabilir, ama kimilerinin yaptığı gibi, bir insan doğası kavramı nihai temellendirme veya "bütün sorunları kesin olarak çözen bir sorun çözücü" olarak görülemez. Ioanna Kuçuradi ve Martha Nussbaum tarafından ayrı ayrı geliştirilen ve insanı kimi özellik ve olanaklar veya yapabilirliklerden ibaret gören insan görüşleri buna örnek oluşturmaktadırlar (Tepe, 2014: 66-67).

"İnsan nedir?" sorusuna şu ya da bu biçimde bir yanıt verilmeden, bir insan kavramına dayanmak zorunda olan –veya örtük olarak bunu farz eden- bir insan hakları kavramından söz edebilmek ve insan hakları kavramını açıklığa kavuşturmak da pek olanaklı görünmemektedir. Bu durum "neden insan hakları?" sorusuna doyurucu bir yanıt verilmesini de güçleştirmektedir. İnsan haklarının evrenselliği tartışması da büyük oranda açık birer insan ve insan hakları kavramlarına sahip olmayı gerektirmektedir. "Evrensel" ya da her insanda ortak olan kimi özellik ve/veya olanaklar varsa, insan haklarının evrenselliğinden söz etmek de mümkün olacaktır.

c) Evrensellik Eleştirisi

"İnsan haklarının evrensel geçerliliği iddiasına ilk karşı çıkış 'kültürel relativizm' şemsiye terimi altında gelmiştir. Etik relativizmin bir çeşidi olarak kültürel relativizm, toplumsal davranışlara ilişkin tüm ahlak yargılarının her kültürde onlara ilişkin egemen olan inançlara bağlı olduğunu düşünerek, etikte doğruluk düşüncesine karşı çıkar" (Kao, 2011: 11). Her birimiz belli bir kültürde yaşıyorsak ve her kültürün değerleri, ilkeleri ve davranış kuralları kendine özgü ise, bu durumda evrensel değerlerden ve davranış kurallarından söz etmek anlamsız olacaktır. Bunun sonucu olarak etikte doğruluktan, etik ilkelerin genel geçerliğinden veya evrenselliğinden söz etmek de anlamlı olmayacaktır.

1993 Viyana'da toplanan Dünya İnsan Hakları Konferansı sonunda ilan edilen Eylem Planı'nda, "bu hakların ve özgürlüklerin evrenselliklerinin kuşku dışı" olduğu söylenmektedir. Öte yandan, insan haklarının evrenselliğine yönelik eleştiriler de çok yaygındır. Bu tartışmalar ise büyük oranda "evrensellik" kavramının belirsizliğinden kaynaklanmakta, insan haklarının evrensel olduğunu iddia edenler de buna karşı çıkarlar da farklı "evrensellik" kavramlarına dayanarak konuşmaktadırlar. Bu da tartışmaları daha baştan çıkmaza sokmaktadır. İnsan haklarının evrenselliğini savunan bazı düşünürler bile bazı evrenselcilik anlayışlarının teorik olarak savunulamaz olduğunu, hatta bunların politik olarak da zararlı olduğunu düşünmektedirler (Donnelly, 2007: 281-282).

Donnelly insan haklarının evrenselliğinden farklı şeylerin anlaşıldığını, asıl sorunun "İnsan hakları evrensel midir yoksa göreceli midir?" sorusu değil, "İnsan hakları ne anlamda evrenseldir veya görelidir?" sorusu olduğunu söyler. Ona göre evrenselliğin farklı anlamlarının ortaya konulması, bizi uluslararası kabul edilmiş insan haklarının 'göreceli evrenselliği'ni kabul etmeye götürecektir (Donnelly, 2013: 93). Donnelly işlevsel, uluslararası hukuksal ve örtüşen konsensüs evrenselliklerinden söz eder. Onun savunulmaz gördüğü evrensellik ise antropolojik ve ontolojik evrensellik anlayışıdır. Yoksa hukuksal, işlevsel ya da örtüşen konsensüs evrensellik anlayışları ona savunulabilir görünmektedir. Böyle anlaşıldığı takdirde, kültürel tekilliklere ve diğer farklılık ve göreliliklere izin veren evrensellik anlayışından vazgeçmemiz gerekmemektedir (Donnelly, 2013: 93- 94).

Bazı insan hakları teorisyenleri ise göreceli bir bakışla insan hakları fikrinin evrenselliğine kuşkuyla bakarlara. Dembour evrensellikten belirli bir şey –"zaman ve yer sınırlarının dışında olma gibi"- anlayarak, açık bir biçimde insan haklarının evrensel olmadığını söyler.

Benim düşünceme göre insan hakları kavramı gayet açık bir biçimde 'evrensel evrensellik'ten yoksundur- en azından insan haklarının farz edilen evrenselliği zaman ve yer sınırları dışında yoktur. Böylece belki bu kitaptaki

ikinci sorunun sorduğu sonucu zorunlu kılan, şöyle bir anlam vardır: insan hakları evrensel değildir, kavram sakattır, ona inanmamalıyız (Dembour, 2006: 3).

Evrensel olduğu iddia edilen ilkeler ya da normlar belli bir yerde ve belli bir zamanda ortaya konurlar, onlar da başka her şey gibi ortaya konuldukları yer ve zamanın ürünüdürler. Ama geçerlilikleri içinde doğdukları yer ve zamanla sınırlı olmayabilir. Niteliklerine bağlı olarak ilke ya da normların geçerlilikleri de değişmektedir. Evrensellik tartışması, yer ve zaman dışı olmaktan ziyade bu noktaya ilgilidir.

Öte yandan evrensellik sorunu yeni değildir. Değer ve ilkelerin göreliliği tartışması Antikçağ'a Sofistler'e kadar geri götürülebilse de, 18. yüzyılın son çeyreğinde insan haklarının tüm insanlar için geçerli olduğunun iddia edilmeye başlanmasıyla birlikte, ona karşı çıkanlar da onun kültürel veya bölgesel olduğunu, tüm insanlar için geçerli olabilecek türden ilkelerin olamayacağını dile getirmeye başlamışlardır. İnsan hakları düşüncesine ilk itiraz edenler aynı zamanda evrensellik düşüncesine de karşı çıkmışlardır. Muhafazakârın, faydacıların ve Marksistler'in eleştirileri bunların başında gelmektedir.

Evrensel açık, farklı bir açıdan da olsa, Marksistler ve feministler tarafından da işaret edilmiştir. Marksistler için insan hakları evrensellikten yoksundur, çünkü insan hakları öncelikle burjuvalara hizmet eder; feministler içinse insan hakları kadınları tanımından ve uygulamasından dışladığı için evrensellikten yoksundur. İlginç bir biçimde feminist eleştiri hem liberal parametrelerin içinde kalabilen hem de dışına çıkabilen çözümleri savunmaktadır (Dembour, 2006: 6).

Donnelly'nin de işaret ettiği gibi insan haklarının evrensel olup olmadığı sorusunu yanıtlamak için, öncelikle "evrensel" sözcüğüyle neyi kast ettiğimizi, neyin evrenselliğinden ya da göreliliğinden söz ettiğimizi ortaya koymamız gerekmektedir. *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*'nde "evrensellik" kavramından yola çıkarak, insan haklarının veya kimi ahlaksal normların ya evrensel sayıldığını ya da buna karşı çıktığını görürüz. Eğer terimin kullanıldığı farklı anlamların ayırıcılığına varılırsa ve neyin neye göreliliği olduğu veya olmadığı açık hale gelirse, "insan hakları evrensel midir?" sorusu açık bir biçimde yanıtlanabilir. Örneğin deneysel kaynaklı olan kültürel normlar ile insanın değerinin ya da onurunun bilgisinden türetilen insan hakları normlarının bilgisel farklarının görülmesi bize bir ipucu sağlayabilir. Kültürel normlar, farklı tarihsel gerçeklik koşullarında deneyden bir çeşit induksiyon yoluyla türetilen normlardır. İkinci tür normlar ise insanın içinde bulunduğu en az iki farklı tarihsel durumun, insanın bazı yapısal olanaklarının değeri ışığında karşılaştırılmasından türetilen normlardır (Kuçuradi, 2007a: 64). İnsan hakları normları eğer bu ikinci türden normlardan türetilmişlerse, onların genel geçer olma anlamında evrensel oldukları söylenebilir.

Bu kısa evrensellik tartışması bize evrensellik ile ilgili sorunun ve insan haklarının evrensel olup olmadığı sorusuna verilecek her yanıtın "evrensellik" sözcüğünün açık kılınmasından geçtiğini göstermektedir. Evrensellikten her tek durum için olmasa bile genel geçer olma, etik normların genel geçer olması anlaşılırsa, insan haklarının evrensel olduğundan söz edilebilir. Etik normlar ise insanın değerinin bilgisine dayanan, insan onurunu korumaya yönelik normlardır. İnsanın değerinin bilgisi veya insanın değeri tartışması ise bizi insan hakları hümanizm ilişkisini sorgulamaya götürmektedir.

d) Hümanizm Eleştirisi

Dünyada değere sahip tek varlığın insan olması ve yalnız insanların kendi kaderini belirleme ve kendi bilincinde olma (tam bilinçlilik) gibi iki kendine özgü özelliği olduğu varsayımlarından yola çıkan bazı anti-hümanist düşünürler, insan haklarına kuşkuyla bakmışlardır.

Marks, Nietzsche ve Freud'un ve onların takipçilerinin görüşlerinin çok etkili olduğu dönemde, Paul Ricoeur'e göre, büyük kuşku çağı filozofları liberal hümanizmin varsayımlarına, yani "tüm insanlığın tarih boyunca ilerlemeci bir biçimde kendini gerçekleştirmesi" felsefesine başarılı bir biçimde meydan okumuşlardır. ... Hümanizm, doğal onuru ve bilimsel nesnelliliğinde, insan doğasına göre doğru olanın ne olduğunu açıklar ve tarihsel evrimin sonunda "insan" doğru akıl yürütmenin ölçütü, politik ve sosyal kurumların ilkesine dönüşür. Hümanizme göre, insanlığın iki kendine özgü özelliği vardır: kendi kaderini belirleyebilir ve ikinci olarak, kendisini seyrederek ve refleksiyonla kendisine şeffaf olacak biçimde kendisinin tam olarak bilincinde olmasıdır. Her iki öncül de modernitenin büyük eleştirmenlerince ciddi bir biçimde sarsılmışlardır (Douzinas, 2000: 16; Douzinas 2015: 30).

İnsanın kendi kaderini belirleyebilmesi ve kendinin bilincinde olmasından her bir kişinin bunu yapabildiği veya yaptığı anlaşılırsa, Douzinas'ın eleştirileri önemli görünmektedir. Öte yandan, insanın bu yapısal özelliklerden söz eden hiçbir düşünür ya da bilim insanı tüm bireylerin kendi kaderlerini belirlediğini ve refleksiyonla kendinin bilincinde olduğunu iddia etmemektedir. Bu daha ziyade, Kuçuradi tarafından dile getirildiği gibi, insanın bir olanağı, ancak bazı kişiler tarafından gerçekleştirilebilen bir insan olanağı olarak görülmektedir. Ama söylenen, insanda özerkliğin ve özgürlüğün olmadığı, bunun hiç mümkün olmadığı ise bu çok daha köklü bir itirazdır ve bu itiraz ahlaklılığın imkânını ortadan kaldıracağı gibi, bunun doğal bir sonucu olan insanın eylemlerinden sorumlu olması durumuna da son verecektir. Bunun da etikte ve hukukta çok ciddi sonuçlarının olacağı açıktır.

Hümanizm eleştirisi, hümanizmden anlaşılan şeye göre de farklılık gösterecektir. İnsan haklarının, insanı merkeze aldığı ya da insanmerkezci bir düşünce olduğu doğrudur. Eğer hümanizm insanın diğer canlılardan farklı kimi özelliklere veya olanaklara sahip olduğu için bazı haklara sahip olduğu düşüncesi ise, insan haklarının hümanist bir düşünce olduğu söylenebilir. İnsan hakları ve hümanizm insanın üstünlüğü ya da kutsallığı düşüncesine olmasa da, insanın diğer canlılar arasında özel bir yeri olduğu – yapıcı olabilen bir canlı olduğu- düşüncesine dayanır. Bu özel yeri bir üstünlük olarak değil, insana kimi sorumluluklar da yükleyen bir farklılık olarak görmek daha uygun görünmektedir. İnsan hakları düşüncesi, dayandığı değer ve hak anlayışına göre, diğer canlıların da hakları olduğu düşüncesini kapsamasa da –insanın “yapıcı” ya da “yıkıcı” olabilen- “özel” yerinden vazgeçemez. İnsan hakları düşüncesi de onun bu yapıcı yanını ortaya çıkarmayla ilgili olup, bu yanın gelişebilmesi için gereken koşulların belirlenmesi ve yaratılmasıyla ilgilidir.

e) İnsan Hakları Fikri ile Onun Pratiği Arasındaki Uçurumdan Kaynaklanan Eleştiriler

Kapur insan hakları fikrinin küresel düzeyde kabul gören bir fikir olmasına rağmen, tarihin hiçbir döneminde 20. yüzyıldaki kadar insan hakkı ihlali yaşanmadığını iddia eder. Derrida'nın son dönem yazılarından bir cümleyi “ilerleme ne kadar ileriye giderse gitsin, bu bizim tarihin hiç döneminde görülmeyen biçimde, günümüzde yeryüzünde birçok erkeğin, kadının ve çocuğun boyun eğdirilip, açlıktan ölüme ve yok olmaya mahkûm edildiğini görmekten bizi alıkoyamaz” ifadesini aktaran Kapur (Kapur, 2006: 669; Derrida 1994; Douzinas 2001: 339), bununla fikrin kendisi ile pratiği arasındaki uçurumu resmetmeye çalışır. Bu uçurum bugün insan haklarına karşı çıkışların temel nedenlerinin başında gelmektedir. Eğer tüm bu insan hakları belgelerine ve sözleşmelere rağmen dünyada bu kadar çok insan hakları ihlalleri varsa, insan haklarından sürekli söz etmek pek anlamlı olmayacaktır denilmektedir. Yalnız haklardan söz etmekle kalınmamalı, aynı zamanda onlar için mücadele edilmelidir. Başka bir deyişle,

insan haklarını her kapıyı açan bir koz olarak görmeye son verip, onları üzerinde düşünmek için bize temel sağlayan bir dil olarak görmeye başlamalıyız. Bu akıl yürütmede, paylaşacağımız zemin oldukça sınırlı olabilir. Bu şu temel sezgiden başka bir şey değildir: senin için acı ve aşılınma olan şey benim için de kaçınılmaz bir biçimde acı ve aşılınma olacaktır. Ama bu da az şey değildir. Böyle bir gelecekte, eşitler arasında paylaşılmış olarak, haklar küresel toplumun evrensel amentüsü değil, bir seküler din değil, çok daha sınırlı bir şey ve değerli bir şeydir: akıl yürütmelerimizin kendisinden başlayabileceği ortak sözcük hazinemiz ve insanın gelişimi için farklı fikirlerin kendisinden kök alabileceği yalın insansal minimumdur (Ignatieff, 2003: 349).

İnsan haklarına ilişkin pratik sorunlar çoğunlukla düşüncesinin kendisinden değil, bu hakları sağlamak ya da korumak için yeterli olmayan koşullardan ve insan haklarının –diğer değerlerimiz gibi- yalnız retorik olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Dünya üzerinde tüm insanların temel haklarının korunması insan hakları fikrinin varlığından, kavramsal analizinden ve etik temellendirilmesinden daha fazla şeyi gerektirmektedir. Tüm insanların haklarının eşit olarak korunmasındaki başarısızlığı, düşüncesinin kendisinin başarısızlığı olarak görmek güçtür, en azından eksiktir. İnsan haklarının, hukuk, bilim, teknoloji, sanat gibi insanlığın bulduğu bir düşünce olduğu akılda tutulursa ve ondan bir düşüncesinin yapabileceğinden daha fazla bir şey beklenmezse, eleştirilerin önemli bir kısmı yanıtlanmış olacaktır. İnsan hakları düşüncesi ile insan haklarını korunmasını birbirinden ayırmak gerektir. Kuşkusuz insan hakları düşüncesi bu haklara dikkati çekmek ve korunmasını sağlamak için ortaya atılmıştır, ama hakları korumak için her şeyden önce kişilerin bunların farkında olmaları ve hakları korumayı istemeleri –yalnız kendi haklarını korumayı değil, başkalarının haklarını ihlal etmemeyi de istemeleri; bunun yanında ulusal

devletlerin ve başta BM olmak üzere uluslararası kuruluşların insan haklarının korunması için kendilerine düşen görevleri yapmaları gerekmektedir.

Hak bildireleri, yazılı anayasalar, haklara ilişkin mahkeme kararları ve benzerleri insan hakları hikâyesinin bütünü değildir; bunlar sadece amaca ulaşmak için araçlardır. Asıl amaç insan haklarının tam korunmasının başarılmasıdır. Eğer bu yöntemler bu amaca ulaştırmaktan uzaksa onlar suçlanmalıdır. Hukuk yoluyla yürürlüğe konulan hak bildireleri başarılı olamayabilir.... Bu görüş, her birimizin önemli olduğu, her birimizin eşit bir biçimde saygıya değer olduğu basit kavrayışına dayanmaktadır. Bu saygı, yaptığımızla, nasıl görüldüğümüzle, nasıl görkemli olduğumuzla, hangi renkte olduğumuzla, nereden geldiğimizle, içinde olduğumuz etnik grupla ilgili değildir: bu saygı sadece bizim insan olduğumuz olgusuna dayanmaktadır (Gearty, 2006: 4).

Ignatieff'in sözlerinden esinlenerek, insan haklarını her kapıyı açan bir anahtar olarak değil, günümüz koşullarında birlikte barış içinde yaşamamızı sağlayabilecek bir zemin olarak görüp onun üzerinden tartışmalarımızı sürdürmek daha uygun bir yol gibi görünmektedir. İnsan hakları sadece insan hakları belgeleri, bildireler ve devletlerin imzaladığı sözleşmeler değil, hangi inançtan, ideolojiden ve dünya görüşünden olursa olsun, her kişinin diğerlerinin temel haklarına saygılı bir biçimde yaşayabileceği toplumsal düzeni sağlamada bir araçtır. Her insanın diğerleri kadar onur ve haklara sahip olduğu, hiç kimsenin diğerinden daha fazla onur veya değer sahibi olmadığı düşüncesidir insan hakları. Bugün korunmaya çalışılan ama yeterince korunamayan işte bu düşünce ya da gerekliliktir.

İnsan haklarıyla ilgili temel soru, insan hakları düşüncesinin kendisine yöneltilen teorik eleştirilere ve pratik ile teorik arasındaki uçuruma rağmen varlığını sürdürüp sürdüremeyeceğidir. İnsan hakları devrini kapayıp sona mı ermektedir yoksa dönüşüm geçirip günümüz koşullarında varlığını sürdürebilecek midir? İnsan hakları düşüncesi ile insan haklarının korunması, düşünce ile onun pratiği aynı şeyler midir? Pratikte başarısızlık, yani düşüncenin yaygınlaşmasına ve geniş bir biçimde kabul görmesine rağmen insan hakları ihlallerinde azalma olmaması, insan hakları düşüncesinin başarısızlığı olarak görülebilir mi? Bu sorular, bu yazıda da gösterilmeye çalışıldığı gibi, ancak, a) bir düşüncenin sona ermesinin ne anlama geldiği, b) insan hakları düşüncesinin antropolojik ve etik temelleri, c) farklı insan ve insan hakları kavramlarının dolaşımında olduğu, d) evrensellik ve insancılıktan neyin anlaşıldığı göz önünde bulundurularak yanıtlanabilir.

Bugün insan hakları tartışmalarında gördüğümüz ana sorun, insan hakları eleştirilerinin, insan hakları düşüncesi ile insan hakları sorunlarını birbirinden ayırmamaları, insan haklarının korunması çabaları ile insan hakları düşüncesini aynı şey görmeleridir. İnsan hakları bir kavram, insan hakları düşüncesinin adı olarak kullanıldığı gibi insan hakları hukukunu, insan hakları hareketini nitellemek için de kullanılmaktadır. Yalnızca insan hakları pratiğinde yaşanan tüm sorunları insan hakları düşüncesinin kendisine yükleyerek insan hakları düşüncesini geçersiz, boş bir düşünce olduğunu söylemek güçtür. Bugün dünyada tüm insanların haklarının korunmasından çok uzak olduğumuz açık olmakla birlikte, hepimizin insan olarak eşit onur ve haklara sahip olduğu düşüncesinin -bununla ilgili teorik sorunlar bir yana- değerli bir düşünce olduğu açıktır. Yapılması gereken düşüncüyü bir yana bırakmak yerine, onu açıklığa kavuşturarak, dünyanın farklı ekonomik düzeylerden, farklı dinlerden, ideolojilerden ve kültürlerden tüm insanların haklarının eşit bir biçimde korunduğu bir yer haline nasıl getirilebileceği konusunda kafa yormaktır. Kısaca, insan hakları düşüncesi ile pratiği arasındaki uçurumu kapatmaktır. Dünyada hakları ihlal edilen kimi insanlar oldukça, hak talepleri de var olmaya devam edecektir. İnsan hakları bu taleplerin günümüzdeki sesidir. Önümüzde duran soru, bu sesin bugün olduğu gibi gelecekte de insan hakları söylemiyle mi yoksa yeni bir etik söylemle mi dile getirilmeye devam edecektir.

Extended Abstract

Even though it has been labeled as the "most significant achievement of our century" and "a worldwide secular religion", the idea of human rights faces today various challenges that pose a threat for its future. These are the critiques directed to both the idea and practice of human rights. Although the idea of human rights is generally supposed to be very clear and definite, challenges directed to the idea of human rights displays that we have a fairly indeterminate concept of human rights. Some experiencing different conceptions in the contemporary human rights discourse tend to talk of "concepts of human rights", instead of a concept of human rights. Conceptual objections are mostly directed either to the vagueness and abstractness of concept of human rights, and of human nature on which the idea of human rights supposed to be to rest, or the claim of universality. These objections to human rights, namely the critiques of universality, of abstractness and indeterminateness with neglecting solidarity and other social values consist of the main critiques of human rights.

Some other objections have based on the practical failures or the huge gap between theory and practice of human rights movement, and questioned the idea of human rights itself, and have become skeptical for the future of it. This gap has been one of the main reasons for attacking human rights. They claimed that if we encounter so many violations of human rights in spite of all human rights documentations and covenants implemented in many countries, it would not be meaningful to talk about human rights today. And consequently, they conclude that not only to talk about rights, but also to fight for them is nonsense. But some are less skeptical to human rights and indicate a third way regarding human rights neither as trumps nor nonsense.

Some others have criticized human rights movement becoming a tool of government diverging from its revolutionary core. Furthermore, Douzinas accuses governments for hijacking human rights to legalize their abusive practices.

A rationally defensible idea of human rights must be able to meet all these objections. Some criticisms were so harsh that they have begun to talk about the dark sides of human rights or the end of a human rights utopia. Some express their reaction with the titles of their books as "The Last Utopia", "The End of Human Rights", "Who believes in Human Rights?", "Can Human Rights Survive?" and "The Endtimes of Human Rights". Though these reactions, almost all of them find human rights a useful tool in constructing a liberal democracy and securing rights, and in overriding some political problems we face today. Dembour considers human rights to be a vehicle of useful values in our contemporary world.

Human rights have been and still are a convenient language for the people who face human right abuses and fight for their rights. They remain today a proven effective means to assure human dignity in societies dominated by markets and national states. But it would not mean that the idea or movement of human rights can safeguard rights of all people equally in all over the world. We should keep in mind that it is only an ethical idea and a tool to protect rights of people, and it get success only by means of other political, economic and social conditions.

Kaynakça

- Arendt, H. (2012). *Devrim Üzerine*. Onur Eylül Kara (Çeviren), İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Arendt, H. (2014). *Totalitarizmin Kaynakları/2*. Bahadır Sina Şener (Çeviren), İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Baxi, U. (2008). *The Future of Human Rights*, Second Ed. Oxford: Oxford University Press.
- Bullard, A. (2008). "Introduction", A. Bullard (ed.), *Human Rights in Crisis*, Aldershot: Ashgate.
- Dembour, M. B. (2006). *Who Believes in Human Rights? Reflection on the European Convention*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Derrida, J. (1994). *Spectres for Marx* P. Karnuf (trans.), New York: Routledge.
- Dickonson, R., Katselli E., Murray, C., Pedersen O.W (eds.) (2012). *Examining Critical Perspectives on Human Rights*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Donnelly, J., (2007). The Relative Universality of Human Rights. *Human Rights Quarterly*, Vol. 29, No. 2, pp. 281-306
- Donnelly J. (2013). *Universal Human Rights in Theory and Practice*. 3. Ed. New York: Cornell University Press.
- Douzinas, C. (2000). *The End of Human Rights. Critical Legal Thought at the Turn of the Century*. Oxford and Portland: Hart Publishing.
- Douzinas, C. (2007). *Human Rights and Empire. The Political Philosophy of Cosmopolitanism*. Cavendish, New York: Routledge.
- Douzinas, C. (2013). The Paradoxes of Human Rights. *Constellations*, Volume 20, Number 1, pp. 51-67.
- Douzinas, C. (2015). *İnsan Haklarının Sonu Yeni Binyılda Eleştirel Hukuk Kuramı*. Kasım Akbaş- Umre Deniz Tuna (Çev.), Ankara: Dipnot Yay.
- Douzinas, C., and Gearty C. (eds.) (2012). *Cambridge Companion to Human Rights Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Douzinas, C., and Gearty C. (eds.) (2014). *The Meanings of Rights. The Philosophy and Social Theory of Human Rights*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gearty, C. (2006). *Can Human Rights Survive?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Kao, G. (2011), *Grounding Human Rights in a Pluralist World*. Washington D.C.: Georgetown University Press.
- Griffin, J. (2008). *On Human Rights*, Oxford: Oxford University Press.
- Hopgood, S. (2013). *The Endtimes of Human Rights*. New York: Cornell University Press.
- Ignatieff, M. (2003). Human Rights as Politics and Idolatry, *Human Rights as Politics and Idolatry* . A. Gutmann (ed.), Princeton and New York: Princeton University Press.
- Kapur, R. (2006) Human Rights in the 21th Century: Take a Walk to the Dark Site. *Sydney Law Review*, Vol. 28, ss. 664-687.

- Kennedy, D. (2004). *The Dark Sides of Virtue: Reassessing International Humanitarianism*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Kuçuradi, I. (1995). *The Idea and Documents of Human Rights*. I. Kuçuradi (ed.) Ankara: Philosophical Society of Turkey.
- Kuçuradi, I. (2007a). Etik İlkeler ve Hukukun Temel Öncülleri Olarak İnsan Hakları. *İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, I. (2007b). İnsan Hakları Düşüncesi Işığında İnsan Hakları Belgeleri, *İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Lukes, S. (1993). Five Fables about Human Rights, *On Human Rights*. The Oxford Amnesty Lectures , S. Shute and S. Hurley (eds.), New York: Basic Books.
- Moyn, S. (2010). *The Last Utopia. Human Rights in History*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Pedersen, O. W., and Murray, C.R. G (2012). "Examining critical perspectives on human rights: an introduction", Rob Dickinson, Elena Katselli, Colin Murray and Ole W, Pedersen, *Examining Critical Perspectives on Human Rights*, Cambridge: Cambridge Un. Press.
- Rancière, J. (2010). *Dissensus. On Politics and Aesthetics*. Steven Corcoran (ed. and tran.), London and New York: Continuum.
- Rancière, J. (2009). İnsan Haklarının Öznesi Kimdir? Emre Koyuncu (Çev.), *Tesmeralsekdiz*. Yıl 3 No. 4, ss. 53-65.
- Tasioulas, J. (2010). Taking Rights out of Human Rights, *Ethics*, Vol. 120, No 4, pp. 647-678.
- Tepe, H. (2014). "Rethinking Human Nature as a Basis for Human Rights", *Human Rights and Human Nature*, M. Albers, T. Hoffmann and J. Reinhardt (eds.), Dordrecht, Heidelberg, New York, London: Springer.
- Tomasevski, K. (1995). Right to determine What Human Rights Are: International Human Rights Law-Making, *The Idea and Documents of Human Rights*. I. Kuçuradi (ed.) Ankara: Philosophical Society of Turkey.
- Tomkins, A. (2001). Introduction: On Being Sceptical About Human Rights. *Sceptical Essays on Human Rights*. T. Campbell, K. Ewing & A. Tomkins (eds.), Oxford: Oxford University Press, pp .8–11.
- Vincent, A. (2010). *The Politics of Human Rights*. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Waldron, J. (ed.) (1987). 'Nonsense upon Stilts': *Bentham, Burke and Marx on the Rights of Man*, London: Methuen.
- Wiesel, E. (1999). A Tribute to Human Rights, *The Universal Declaration of Human Rights: Fifty Years and Beyond*. Y. Danieli, E. Stamatopoulou, C.J. Dias (eds.), Amityville N.Y.: Baywood.